

Рајко Јелић, асистент
 Правног Факултета у Београду

САВЕТОВАЊЕ „МЕТОДОЛОШКО-ТЕОРИЈСКА ПИТАЊА ИЗУЧАВАЊА ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ И ЊЕНОГ ИЗУЧАВАЊА НА ПРАВНИМ ФАКУЛТЕТИМА“

Правни факултет у Београду у заједници са Центром за марксизам Универзитета у Београду организовао је Саветовање 16. и 17. децембра 1982. године на тему: „Методолошко-теоријска питања изучавања друштвене својине у Југославији и њеног изучавања на правним факултетима“. Овом скупу присуствовали су правни и други теоретичари из готово читаве Југославије (око 30) чиме, уз актуелност проблематике, завребује потпуну пажњу. Значај овог саветовања је био вишеструк. Најпре је имао иницијалну функцију у смислу поновног окупљања мислилаца из ове области после више година. Затим, у току дводневног рада, могле су се чути нове концепције и нови потпунији приступи изучавању друштвене својине; различита схватања у вези са правним и економским концептом друштвене својине и њиховом реализацијом у пракси, методолошке дилеме око упоредног изучавања друштвене својине и самоуправљања, различито конципирање наставне и научне дисциплине која би изучавала ову област. Иако многа питања остају и даље отворена не сумњив је допринос оваквих теоријских подухвата. Најзад, договорено је да се под руководством проф. Александра Ивића изради интерфакултетски пројекат, који би обухватио поједина проблемска подручја друштвене својине и самоуправљања. Исто тако договорено је да се разговор настави у Титограду и у Осијеку, чиме је ово саветовање отворило пут новим научним сазнањима.

Саветовање је отворио Декан Правног факултета у Београду проф. Мирко Мирковић упутивши поздравне речи свим учесницима скупа. Декан је указао на нужност одржавања скупова ове врсте у циљу решавања крупних теоријских и практичних питања наше земље. Нарочито је истакао потребу интердисциплинарног изучавања ове области, ради превазилажења парцијалности у приступу друштвених наука које се баве друштвеном својином и самоуправљањем. На крају, проф. Мирковић је упутио општи позив свим учесницима скупа и осталим научним и другим организацијама да гостују на Правном факултету у оквиру оваквих и сличних скупова.

Саветовањем је руководио проф. Борислав Благојевић, проф. Александар Ивић је у уводном излагању истакао да друштвена својина у Југославији представља историјско теоријски новум прве врсте, те је њено изучавање сложен задатак и велики изазов за нашу науку. Уставом, Законом о удруженом раду као и праксом отворен је низ проблема чија теоријска обрада подразумева преиспитивање досадашњих научних сазнања и потребу нових и свежих теоријских иновација. Затим је сугерисан један број питања релевантних за теоријско методолошки приступ изучавању друштвене својине, који би се свео на следеће области:

— Основна теоријска питања значајна за Марксов и марксистички концепт својине, ширена и опсег захтева сложених појмова марксистичке теорије о својини,

— потреба интердисциплинарног приступа изучавању друштвене својине и превладавање постојеће дисциплинарне парцијалности. У вези с тим колико је могуће изградити један број интердисциплинарних појмова,

— питање дозвољености преношења појмова класичног права, уз опасност да се дерогира специфичност и оригиналност друштвене својине,

— који су то теоријски појмови из којих се и помоћу којих се може теоријски конституисати и развијати концепт друштвене својине,

— питање самоуправљања у функцији изучавања друштвене својине, односно у ком опсегу изучавати самоуправљање да би се друштвена својина изучила у пуној квалитативној садржини,

— релативно ново методолошко питање које има посебну теоријску актуелност је плурализам садржине друштвене својине, што се своди на плурализам интереса у структуралном и функционалном виду,

— питање заштите друштвене својине.

Социолошко-правни аспект посматрања друштвене својине изнео је проф. Радмир Лукић. Када је реч о друштвеној својини ми је често некритички приказујемо као друштвену, а у ствари говоримо о самоуправљачкој својини. Ако хоћемо да посматрамо неку појаву као целину, марксистички ми морамо посматрати сукоб противуречности у оквиру те појаве, а ако је реч о праву као институцији која штити одређене интересе, морамо посматрати сукоб интереса око друштвене својине и чије интересе она штити. Ми смо од друштвене својине створили средства за заштиту, пре свега, интереса самоуправљача, чак су ти интереси презаштићени на штету других интереса оних који нису самоуправљачи. Организације самоуправљача, радне организације имају монопол одлучивања, да ли ће неко удружити рад и постати самоуправљач и тиме субјект друштвене својине. У условима када има велики број незапослених, да ли можемо говорити о друштвеној својини која подразумева да сви људи, грађани имају подједнака права да раде, управљају и користе друштвена средства. Својину коју ми имамо не можемо изједначити са друштвеном својином, при чему треба разлучити оно што је програмско, од онога што јесте, што остварује. Друго је питање у којој је мери та својина сада својина самоуправљача или неког ужег слоја.

Проф. Зоран Видаковић у свом истраживању полази од Марксовог теоријско-методолошког приступа изучавања друштвене својине и покушава да реактуализује Марксов концепт, који је још догматски марксизам искључио, па је од тада пао у заборав, да би се преко нове марксистичке мисли афирмисао, али му се данас још увек не посвећује довољна пажња. Наиме, реч је о генези и конституисању капиталистичког начина производње. У оквиру те генезе капиталистичкој својини се подвргава процес рада, онако како је затечен са свим историјским противуречностима, тако да је капиталистичка својина форма, оквир, полазиште те генезе. Аналогијом Марксових ставова постојећи социјалистички производни однос треба подврћи контроли произвођача, социјалистичкој својини која се јавља као историјска предигра у оквиру које се може догодити или не догодити радикална промена. Према томе, није социјалистичка својина одлучујући фактор генезе социјалистичког начина производње, она је само услов, оквир, полазиште. Други део диверзије, је у томе, да ли је капитал тиме као негативно укидање приватне својине рашчистио терен да само обртом, променом носиоца друштвених интереса, промени то у позитивно укидање приватне својине, у социјалистичку својину. Без познавања капитала који се јавља и као субстанца социјалистичких односа, али без свог носиоца и својине и њиховог узајамног односа тешко је разумети социјалистичку својину и социјалистичке односе.

Проф. *Иван Максимовић* сматра да је друштвена својина и својина уопште проблем правника, јер је реч о различитим облицима правне свести, при чему постоји комплексност и међузависност правног и економског облика друштвене својине који је централни, и међузависност у односу на основни продукциони однос који ми идентификујемо са самоуправљањем. У правној и економској литератури постоје неколико схватања. По једном схватању, основни продукциони однос је самоуправљање, а из њега произлази друштвена својина и други облици својине. По другом схватању, друштвена својина у својој структури, бићу је основ, а самоуправни облик, самоуправљање је нешто што је изведено из карактера друштвене својине, која се јавља као независна варијабла. Постоји и схватање које однос друштвене својине и самоуправљања одређује као однос форме и садржине, при чему форма има примарну позицију. Иако је ова школа реалистичнија, јер допушта изучавање и једног и другог, њена примена се огледа у потврди Устава и Закона о удруженом раду као основе за економску активност, док су економске законитости секундарне. Има се утисак да ово питање није решено ни у теорији ни у пракси, тако да постоји дискрепанца између реалних економских односа и права кроз највише правне акте. То се испољава тако што читав низ одредаба Устава и ЗУР-а које би требало да усмере економску активност у пракси не остварују се или недовољно остварују. Нарочито одредбе које се односе на друштвени доходак, принцип расподеле према раду, одлучивање радника у ООУР. Истовремено се друштвено политичке заједнице на основу правних овлашћења интерферирају у економску активност кад и где хоће, при чему систем постаје истовремено монистички и дуалистички, што је недопустиво. Правно нису изражени ни услови коришћења друштвених средстава на нивоу ООУР-а. На макро правна решења инаугуришу идеју да је Југославија збир националних економија. Имамо ситуацију тоталног расцепа економије и права.

Проф. *Драгутин Шошкић* се исто осврнуо на питање теоријског модела друштвене својине и њеног остваривања у пракси. При томе је истакнуто да је друштвена својина, идеализована претка реалног живота, да идеализује односе присвајања. Та теоријска претпоставка може се верификовати кроз неколико момената у пракси. Ако се узме да је друштвена својина као материјална основа рада доступна свима, да претпоставља одсуство свих врста монопола (политичког, природног, тржишног) у пракси се сви ови монополи јављају, те дерогирају теоријски модел друштвене својине. Други моменат је питање критерија присвајања. У капитализму је ригорозно спроведено присвајање по основу приватне својине на средствима за производњу. У социјалистичком самоуправном моделу, афирмише се критериј рада, али он није консеквентно спроведен од почетка до краја, јер постоји присвајање и без рада и мимо рада.

Доц. *Мирољуб Лабус* поставља питање да ли се традиционалним, правним и економским инструментима може одредити друштвена својина као нов правни и економски феномен. Пошто нове нисмо пронашли чак ни после 30 година, вероватно да их и нема. У том случају морамо применити старе инструменте, али им одредити нови садржај. По др Лабусу систем друштвене својине би требало да обухвати бар 3 нивоа. Први би био одређивање основних начела, други, операционализација тих начела на правне и економске инструменте и трећи, формулација субјеката и правила понашања који ће користити те инструменте. Систем је конзистентан само на првом нивоу, док се код другог нивоа још увек спотичемо у тражењу одговарајућих инструмената. У условима робне привреде разлике у дохотку често су резултат монополских ситуација на тржишту, резултат боље капиталне опремљености средстава, при чему, ако постоји друштвена својина, такав екстра доходак не би смео да се прелије у личне дохотке радника. На крају се заговара постојање неког облика групне својине, чији би се негативни ефекти уклонили позитивним ограничењима.

Проф. Владимир Хорват полази од става да досегнутом развоју производних снага и производних односа није прилагођен друштвено власнички облик, те је друштвено због тога упало у одређене тешкоће: Друштвено власнички облик у појавном самоуправном облику готово и да се не остварује. У изучавању друштвеног власништва и самоуправљања и њихове међузависности морамо поћи од 3 различита нивоа и то микро, мезо и макро ниво без обзира што се они међусобно испретплићу и допуњују. На микро нивоу се укида сваки облик индивидуалног присвајања осим личног дохотка, те се друштвено власничка суштина у потпуности остварује. На овом нивоу није допуштено појмовно раздвајање друштвеног власништва и самоуправљања, то је дијалектички однос форме и садржине. На мезо нивоу долази до повезивања организација удруженог рада путем промета, финансијских токова и ту је друштвено власништво у свом самоуправном облику изражено на микро нивоу подложно бројним ерозијама. У место квантитативног и квалитативног интензивирања свих самоуправних облика, ту се сада удружени рад јавља као забрањивајуће раздужен. На овом нивоу искључиво се јављају робноновчани и кредитни односи. На макро нивоу ситуација је још гора. Ту се друштвено власништво и држава јављају као поларизовање категорије док самоуправљање није адекватно изражено од општине до федерације. Административно-бијурократски елементи изражено постоје.

Проф. Борислав Благојевић је говорио о нужности постојања различитих схватања о друштвеној својини. У нашем друштву постоји плурализам интереса, самим тим постоји и плурализам појмова и концепција. Схватање које из Устава изводи концепцију да је друштвена својина својинско право, не треба одмах одбацити као неуставно. Код таквог или сличних схватања битно је на којем се основама заснива и које класне интересе изражава. У даљем излагању указано је на присуство етатистичких елемената, којих је све више у нашем друштву. При томе се оставља да се испита, да ли тих елемената по количини више има него у другим земљама, да ли је то нужно у односу на економске законитости и који би то био критеријум за оцену оправданости или неоправданости присутности етатистичких елемената.

Проф. Владимир Јовановић се осврнуо на учење проф. Видаковића подсетивши да је још око дискусија Закона о удруженом раду вршена критика капитал. односа, те због тога то схватање није јеретичко како се мисли. Затим је покушао да одговори на нека питања у вези са недостацима система удруженог рада, неадекватности тог концепта, упућујући да је пре реч о неостваривању, нефункционисању тог концепта при чему се не искључује питање доградње система. У даљем излагању речено је о друштвеној својини као правној категорији при чему се пошло од Устава и ЗУР-а и основних права у удруженом раду, а то су право рада друштвеним средствима и право располагања. При томе се заступа схватање да је реч о имовинским правима, али имовинским правима потпуно нове врсте. Подлога овом схватању су многобројне одредбе Закона о удруженом раду које се односе на заштиту друштвене својине (тужбе), питање одговорности, промета и слично. Правна наука за сада није објашњавала та имовинска права у оквиру невластничког концепта друштвене својине или је то био доказ да постоји класично својинско право, додуше код мањег броја теоретичара. Без бојазни треба признати да је право рада друштвеним средствима ново имовинско право, односно да друштвена својина и данас има свој имовинскоправни аспект.

Слично схватање заступа и *проф. Асен Грунче* који поставља питање односа између друштвене својине и права. У теорији постоје схватања која негирају могућност правног изражавања друштвене својине и у вези с тим негирање права кроз признавање искључиво економског промета. При томе се заборавља да друштвена својина задржава и нешто старо, а то произилази из робне производње, док ново је друштвено присвајање средстава за производњу. Друштвена својина није само однос поводом рада, већ и поводом ствари. Отуда и имовинскоправ-

ни аспект друштвене својине мора бити присутан. При анализи да ли радник има неко имовинско право, не треба га гледати као појединца, јер радник своје друштвено економске позиције остварује као удружени радник. Тек тако схватићемо да је право рада друштвеним средствима имовинско право. Исто тако не треба се бојати трећег фактора, ако се организацијама призна субјективно имовинско право, јер све одлуке у вези са управљањем; коришћењем и располагањем донесе сами радници по Уставу и ЗУР-у.

Проф. Бранимир Ивановић полази од става да се друштвена својина у Марксовом смислу не може научно поимати без једног ширег друштвеног окружења, ако се у исти контекст не ставе упоредо самоуправљање и слободом удружени рад. Друштвена својина је основни економски однос, али услед значаја свака владајућа класа регулише својински однос правним правилима, те и друштвена својина има свој правни израз, елаборацију и уређење. У вези са друштвеном својином као материјалном основом рада поставља се питање увођења категоријалног система управљања, коришћења и располагања, стари грађанско правни инструментариј који има нову садржину. Више пажње би требало посветити праву рада друштвеним средствима као новој категорији и основи укупног привредног и правног система. То је наобухватнија и најсадржајнија институција о којој ми још нисмо развили правну и научну свест. Основни метод у изучавању друштвене својине би био дијалектичко материјалистички уз правно-економске и социолошке методе.

Запажено је било излагање *проф. Александра Фире* који је говорио о тешкоћама у остваривању уставноправних норми. Сам теоријски концепт друштвене својине остао је апстрактан па га је тешко операционализовати у нормама. С друге стране, самоуправљање постоји као остваривање права на самоуправљање. Пажња је скренута и на тешкоће у расподели, остваривању принципа расподеле према раду да би се закључило да ће друштвена својина бити права, у Марксовом смислу, тек када престане да буде правна категорија.

Другог дана Саветовања на дневном реду су била питања око конципирања једне или више наставних дисциплина на правним факултетима како би се омогућило ваљано и свеобухватно изучавање друштвене својине. У вези с тим нарочито су били актуелни наставни план и програм предмета и диференцираност од других научних дисциплина. Имали смо прилике да се упознамо са потпуно различитим концепцијама предмета на појединим правним факултетима. То смо могли да чујемо из излагања проф. В. Хорвата из Осиека, проф. Ј. Мунђана из Новог Сада, Асена Групчака из Скопља, из писменог излагања проф. Алонзија Финжгара. Разлике нису само у организационом већ и у садржинском смислу и резултат су различитог приступа и виђења самог појма друштвене својине.

На крају, дугујемо захвалност свим гостима, професорима Правног факултета у Београду и гостима из других уставнова у граду што су узели учешће у овом Саветовању и дали значајан допринос нашој теорији и пракси.